

ЛЮДИНА В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ЗАГРОЗІ

Кабанцева Анастасія Валеріївна

к.психол.н, доцент

кафедра психіатрії, психотерапії

наркології і медичної психології

Донецький національний медичний університет

Краматорськ, Донецька обл., Україна

Костін Денис Олександрович

завідувач навчальної лабораторії, асистент

кафедра біомедичної інженерії

Харківський національний університет радіоелектроніки

м. Харків, Україна

Гуменюк Вадим Васильович

інженер з патентної та винахідницької роботи

ДЗ «Науково-практичний медичний

реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України»

м. Костянтинівка, Донецька обл., Україна

Анотація. У третьому тисячолітті, на тлі переходу людства від індустріальної цивілізації до цивілізації інформаційної, інформація стала одним з головних чинників історичного прогресу. Вона має ключове значення для успішного функціонування всіх суспільних і державних інститутів, адекватної поведінки кожної окремої людини. Без інтенсивного обміну інформацією, постійного інформаційного зв'язку з навколишнім світом в принципі неможлива нормальна життєдіяльність людей.

Однак, як відомо, будь-яке благо в певних умовах або при неправильному використанні може перерости в біду. Наприклад, припинення інформаційних

контактів з соціальним середовищем, як правило, веде до особистісної деградації людини, стає джерелом різних відхилень – аж до психічних розладів. Складна багаторівнева система організації життєдіяльності людини забезпечує широкі можливості для пристосування до умов, що змінюються. Однак стрес, особливо довгостроково існуючий в умовах турбулентності зовнішнього середовища, може привести до поступового виснаження адаптаційних ресурсів особистості і, як наслідок, до порушення психічної рівноваги, до зриву функціональних систем життєдіяльності, розвитку розладів у психічній і соматичній сферах.

Ключові слова: інформація, гібридна війна, кібервійна, інформаційно-психологічна війна, інформаційні стресори.

Інформаційне середовище сучасного соціуму є багато в чому агресивною щодо конкретного користувача інформаційних ресурсів, що викликає потребу в аналізі негативного впливу інформаційного середовища на людину. Саме негативна стосовно людини складова інформаційного середовища створює умови для порушення його інформаційної безпеки.

Людина не просто живе в інформаційному світі і користується ресурсами інформаційних технологій. Він постійно використовує інформацію для вирішення різних завдань – пізнавальних, освітніх, соціальних або повсякденних. Тільки постійне збільшення інформації дозволяє людині бути потрібною у своїй професії, активно брати участь у соціальному житті суспільства [1].

Термін "інформація" походить від латинського слова "informatio", що означає відомості, роз'яснення, виклад. На перший погляд, термін має очевидний сенс, тому що постійно використовується в повсякденному житті. Люди передають один одному інформацію, обробляють її, створюють нову. Однак дати однозначне визначення цьому терміну неможливо – все залежить від контексту, в якому він вживається. Інформація існує в незліченній кількості описів конкретних матеріальних – нематеріальних форм, об'єктів, процесів. Фахівці

класифікують інформацію за різними ознаками: формою (дискретна або безперервна); області виникнення (елементарна, механічна, біологічна, соціальна), способу передачі та сприйняття (візуальна, аудіовізуальна, тактильна, органолептична, машинна), суспільним призначенням (особиста, масова, спеціальна), способам кодування (символьна, текстова, графічна) [2].

Прогрес в будь-якій сфері є позитивним і корисним до певного краю, за яким його результати можуть виявитися шкідливими. Так, розвиток інформаційних технологій викликало одночасно розширення можливостей масової дезінформації – введення в оману величезних мас людей шляхом повідомлення неправдивих відомостей, підтасування фактів, підробки доказів.

В результаті сучасне суспільство утворюють не тільки інформовані, тобто добре обізнані про що-небудь, люди, але і дезінформовані – введені в оману неправдивою інформацією [3]. Яких з них більше – невідомо. Поряд з інформуванням людей постійна дезінформація (а простіше – обман, брехня) також стала нормою життя в багатьох спільнотах і країнах. Вона широко використовується як інформаційна та психологічна зброя в міжнародній політиці, в ідеологічній обробці людей, в інтересах економічної експансії, для ослаблення національно-державної самосвідомості громадян, руйнування сімей, корпорацій і держав.

Турбулентні світові тенденції зображає небезпечний характер розвитку подій, який характеризується стиранням розмежувальних ліній між станом миру і війни. Конкурентні між собою сторони все частіше вдаються не до правових вирішень спорів, а іншими засобами, що дозволяє комплексно впливати на розвиток кризової ситуації у своїх інтересах і при цьому створювати видимість неупередженості, приховуючи свою безпосередню залученість в протистояння. Ці засоби, що включають політико-дипломатичні, інформаційно-психологічні, економічні, силові інструменти для досягнення стратегічних цілей, визначаються як "неявні військові дії", "нелінійні", "асиметричні", "нетрадиційні" і "гібридні" операції. Узагальненим поняттям для позначення

нової форми протиборства стало «гібридна війна – приховані агресивні дії, що йдуть всупереч з нормами міжнародного права» [4].

Кібервійна – військові дії, здійснювані не фізичним, а електронним способом, де в якості зброї виступає інформація, а інструментами є комп'ютери та Інтернет [5]. Завдання такого роду війни – досягти певних цілей в економічній, політичній, військовій та інших областях, за допомогою впливу на суспільство й владу ретельно підготовленою інформацією. Кібервійна є однією з різновидів інформаційної війни і являє собою протистояння в кібернетичному просторі [6].

У дослідженні тієї частини інформаційної війни, де мова йде про вплив інформації на психіку людей, фахівці часто використовують кілька термінів: психологічна, інформаційно-психологічна, або просто – інформаційна. Так, Зелінський С.О., вживаючи поняття «психологічна війна», стверджує, що вона ініціюється з метою впливу на масову свідомість і використовує розширений арсенал маніпулятивних методик, спрямованих на формування громадської думки у тому ключі, який необхідний маніпуляторам. Для цього використовуються різні способи пропаганди та ідеологічної обробки громадян. Мета психологічної війни – досягнення стійкого результату у формуванні громадської думки в заданому маніпуляторами ключі, закладання патернів поведінки – стійких механізмів, при впливі на які станеться запланована (очікувана) реакція в підсвідомості. Задля досягнення подібного результату активно використовуються засоби масової комунікації, інформації та пропаганди [7-10].

Під «інформаційно-психологічною війною» доцільно розуміти особливий вид відносин між суб'єктами, при якому для вирішення протиріч використовуються методи і засоби інформаційного впливу на психічний стан та діяльність людей [8-13].

Безперервні деструктивні чинники гібридної війни можуть викликати стійкі зміни у людей з низьким рівнем стресостійкості. Нервова система відчуває постійний тиск і може залишатися постійно в активному стані, що стимулює

продовження вироблення додаткових порцій гормонів стресу протягом тривалого періоду. Це виснажує резерви організму, викликає у людини відчуття перевтоми і слабкості. Послаблюється імунна система організму, виникають інші проблеми, пов'язані з вичерпанням різних біологічних резервів. Стрес часто викликає формування різних психічних розладів.

В принципі, будь-який різновид психологічного стресу (особистісного, міжособистісного, сімейного і т.п.) є у своїй основі інформаційною. Але інформація сама по собі не може викликати стрес: тут грає роль той сенс, який вона несе в собі для конкретної людини – то, як вона трактується. Інформаційні стресори – це певна інформація, при сприйнятті якої починається розвиток стресу (рис. 1.). Це можуть бути: зовнішні повідомлення, інформація про поточний (реальний) і передбачуваний (вірогідний) вплив несприятливих подій, їх загрозу, або «внутрішня» інформація у формі минулих уявлень, які є у пам'яті (свідомості) відомості про «травмуючі» психіку події, ситуації і їх наслідки. Реакції у відповідь, як правило, пов'язані з продукуванням негативних емоцій, розвитком почуття тривоги на протягом усього існування конфліктної ситуації (реальної чи уявної) – аж до її розв'язання або суб'єктивного подолання цього стану.

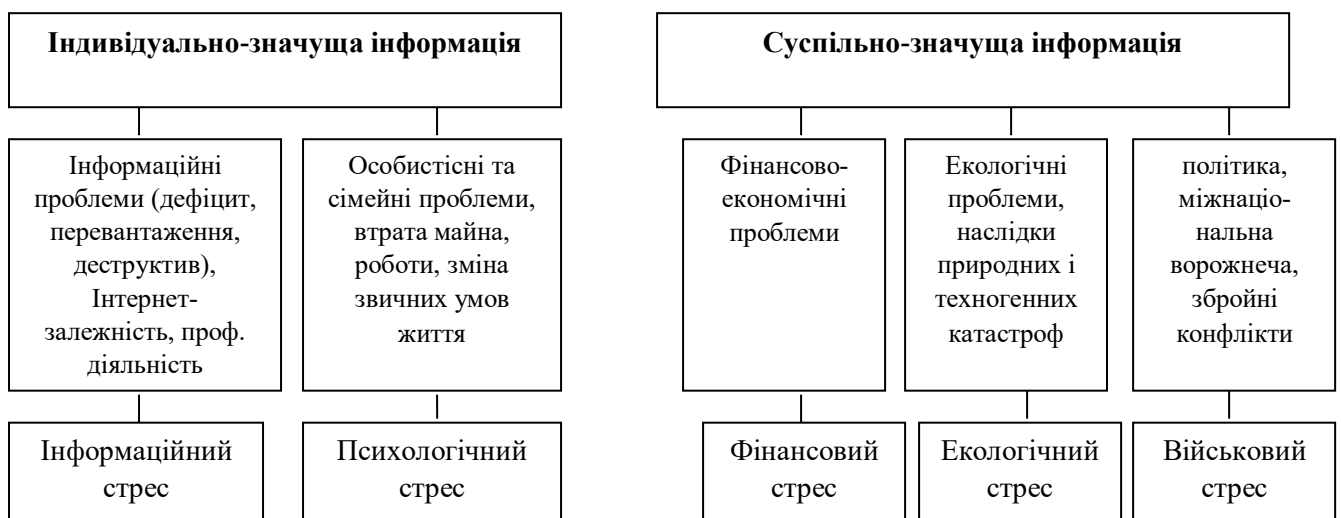


Рис. 1. Вплив інформаційних стресорів

Стрес, пов'язаний з інформаційним перевантаженням. Бурхливий розвиток інформаційного суспільства породило інформаційну кризу, що відбилася, перш за все, в зламі психологічних бар'єрів через зростання інформаційних перевантажень. Вирішуючи ті чи інші завдання, людина переробляє інформацію перш ніж прийняти рішення. Обсяг інформації, що переробляється, її складність, необхідність часто приймати рішення – все це і становить інформаційне навантаження. Якщо вона перевершує можливості людини при його високій зацікавленості у виконанні даної роботи, то говорять про інформаційне перевантаження.

Стрес, пов'язаний зі взаємодією людини з інформаційними технологіями. Цей вид в чомусь доповнює попередній в плані інформаційного перевантаження, викликаній великою кількістю джерел інформації та неможливістю охопити навіть скільки-небудь значну її частину. На думку більшості вчених, обчислювальна техніка впливає на психіку, перетворюючи пізнавальні та мотиваційно-емоційні процеси, діяльність і спілкування людини, свідомість і міжособистісні відносини. Ще у 1995 р представники Національного інституту охорони праці та профілактики профзахворювань США заявили, що люди, які працюють з ЕОМ, більшою мірою, ніж інші професійні групи, схильні до розвитку стресових станів [9].

Сьогодні комп'ютер впевнено займає все більше місце в житті людей. Наявність комп'ютера вже не проблема. У багатьох сім'ях їх по кілька – стаціонарний, ноутбук, планшет. З комп'ютером дитина стикається вже в дитсадку, школі. Оскільки комп'ютер поєднує в собі можливості телевізора, музичного центру, книги, істотно змінюється і дозвілля людей. Можливі технічні проблеми з комп'ютером та програмним забезпеченням; труднощі освоєння нових програм та інші чинники можуть служити серйозними стресорами. Для прикладу, в Інтернеті можна знайти ролики, де розлютовані користувачі буквально розбивають в пориві гніву свої комп'ютери. На додаток сучасні технології віртуальної реальності дають можливість глибокого проникнення в психіку людини. Особливо небезпечні ігри з застосуванням даних технологій.

Сучасне життя важко уявити без мобільних телефонів. Вони є практично у всіх. Багато батьків, не замислюючись, купують своїм дітям модні смартфони, що володіють великим набором різноманітних функцій. Вони вважають, що смартфон – це чудовий засіб для навчання дітей. Ті, своєю чергою, можуть годинами говорити по телефону, або цілодобово просиджувати в Інтернеті, ні на секунду не розлучаючись з телефоном. На уроках і під час перерв вони дивляться повідомлення, фільми, грають в ігри і т.д. А це є постійним діючим стресором, шкодячи як здоров'ю, так і психіці дитини.

Говорячи про роль Інтернету як стрес-фактора, відзначається, що він зараз є основним джерелом інформації та дозвіллям. Вчені та медики стурбовані новим захворюванням, яке називають Інтернет-залежністю – патологічне ваблення до перебування в Мережі.

Прості збої в роботі Інтернету, спам, непрацюючі посилання, відсутність або невірний контент інформації – ці, здавалося б незначні моменти, можуть інтернет-залежну людини привести в стан підвищеної нервозності. На додаток – «техногенне виснаження мозку» – новий вид стресу, що характеризується особливим видом перевтоми, при якому людина починає часто помилятися, відчуваючи спустошеність, втому, роздратованість.

Інформаційний стрес, пов'язаний з професійною діяльністю. Професійна діяльність фахівців практично будь-якого профілю характеризується в ряді випадків виникненням екстремальних режимів роботи, пов'язаних з відмовами техніки, помилками фахівця, складними та відповідальними завданнями управління, зовнішніми перешкодами в роботі, зміненним психічним станом фахівця, станом дефіциту часу і багатьма іншими факторами, які створюють напружені умови для інформаційної діяльності фахівця.

Психологічний аналіз діяльності фахівців небезпечних професій дозволив виявити основні причини порушень процесу управління, ускладнень в рішенні професійних завдань і передумов зниження ефективності діяльності, її безпеки, які супроводжуються вираженою зміною психічного стану або є наслідком розвитку психічної напруженості та стресу [9-13].

Фінансово-економічний стресор. Збройне протистояння на сході України зумовило різке погіршення економіки Донецької та Луганської областей та економіки країни в цілому. Вартість зруйнованих складових виробничої, комунальної, соціальної, транспортної, енергетичної та іншої інфраструктури обчислюється мільярдами. Для довідки, до початку конфлікту, за даними київської інвестиційної фірми Dragon Capital, на частку «народних республік» доводилося 3,3 млн осіб (7,3% населення України, 10% ВВП і 15% промислового виробництва [10-13].

Щодня надходять новини про розграбування шахт, заводів продовжують залишатися стрес-стимулюючим фактором. Непослідовну і, найчастіше, невизначену фінансову політику держави щодо переселенців, особам, які проживають на непідконтрольних територіях, також можна віднести до цього виду стресора.

Військовий стресор. Будь-яке зіткнення, протиборство із застосуванням військової сили спричиняє так званий «військовий стрес». На війні людина не тільки є свідком насильства, але і його активним учасником; і те, і інше служить джерелом травматичних переживань. Цивільне населення, яке проживає в зоні локальних війн не менше ніж учасники бойових дій, переживає важкі психічні травми, які викликають відповідний рівень психічних розладів.

Потерпілими можуть бути не тільки безпосередньо травмовані люди, а й очевидці подій, родичі, рятувальники, медичний персонал, стаючи прихованої жертвою під час надання допомоги при катастрофах. Щодня надходить інформація із зони конфлікту про бойові зіткнення, людські втрати, руйнування інфраструктури є потужним стресором для всього населення країни. Водночас військовий стресор тісно пов'язаний з психологічним стресором в індивідуально-значимій інформації. Люди, які опинилися в зоні конфлікту, знаходяться в екстремальних умовах існування. Вплив на людей потужних чинників, які психічно травмують під час бойових обставин, втрата близьких, незаплановані міграції сприяє формуванню психогенних реакцій і пов'язаних з ними порушень поведінки. Виживання в умовах війни пов'язано з виробленням

нових способів реагування у вигляді постійної настороженості, ворожого сприйняття навколишнього оточення, негайних дій у відповідь (зазвичай агресивних), щодо джерела загрози.

Різні стрес-фактори спричиняють зростання емоційних, інформаційних навантажень і вимог до психічних ресурсів людини, гостро постає проблема інформаційно-психологічної безпеки особистості, адаптації до умов особистісної взаємодії, профілактики стресу та підтримки необхідного для успішної діяльності рівня психічного, фізичного та інформаційного здоров'я.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Панченко О. А. и др. Развитие информационной системы учреждения реабилитационной медицины / О.А. Панченко, В.Г. Антонов, В.В. Гуменюк, А.П. Жуков // ББК 88.3 яЗ. 2017. – С. 71-79.
2. Астахова Л.В. Информационная безопасность: герменевтический подход: монография / Л.В. Астахова. М.: РАН. 2010. 185 с.
3. Панченко О. А. Информационно-психологическая безопасность в условиях гражданского противостояния / О. А Панченко, // психология стресса и совладающего поведения: ресурсы, здоровье, развитие. – 2016. – с. 311-314.
4. Клименко С. Теория и практика ведения «гибридных войн» (по взглядам НАТО) 2015. Зарубежное военное обозрение. – 2015. № 5. С. 109-112.
5. Панченко О. А., Антонов В. Г., Гуменюк В. В. Информационная безопасность личности в условиях изменяющихся социокультурных ценностей / О.А. Панченко, В. Г. Антонов, В. В. Гуменюк // Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія. – 2016. – №. 21, Вип. 2. – С. 140-149.
6. Зелинский С.А. Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание. Средства массовой коммуникации, информации и пропаганды - как проводник манипулятивных методик воздействия на подсознание и моделирования поступков индивида и масс. С.А. Зелинский. СПб.: 2008. 380 с.

7. Панченко О.А. Постстресові розлади в умовах інформаційно-психологічної турбулентності / О.А. Панченко // Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Маріуполь, 2018. – С. 50-52.
8. Панченко О. А. Информационная безопасность личности / О. А. Панченко, Н. В. Банчук. – Киев: КВИЦ, 2011. – 672 с.
9. Панченко О.А. Турбулентность в информационной безопасности личности / О.А. Панченко // Клінічна інформатика і телемедицина. – 2017. – Т. 12. – Вип. 13. – С. 124-129.
10. Кабанцева А. В. Информатизация процесса психодиагностики / А. В. Кабанцева, К. Г. Селиванова // Інформаційні системи та технології в медицині: зб. наук. пр. II Міжн. наук.-прак. конф. (ICM-2019). – Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харків. Авіа. Ін.-т», 2019. – С. 41-43.
11. Панченко О. А. О понятии "информационная безопасность ребенка" / О. А. Панченко, А. В. Кабанцева, Е. Б. Симоненко, В. Г. Антонов // Медична інформатика та інженерія. - 2016. - №1. - С. 96-97. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mii_2016_1_35.
12. Селиванова К. Г. Компьютерная система интерактивного тестирования психомоторики / К. Г. Селиванова // Полиграфические, мультимедийные и web-технологии. Т.1. Тез. Докл. 1-й Международной науч.-техн. конф. – Харьков: ХНУРЕ, 2016. – С. 81-82.
13. Селиванова К. Г. Внедрение multi-touch технологии для реализации интерактивного тестирования в психоневрологии / К. Г. Селиванова, М. Ю. Тымкович, О. Г. Аврунин // Фізичні процеси та поля технічних і біологічних об'єктів : матеріали XVII Міжнародної науково-технічної конференції. – Кременчук : КРНУ, 2018. – 236 с. – С. 121– 122.